

Wybrane formy ustrojowe (w ujęciu przekrojowym)

monarchia despotyczna (despotyzm)
- ustrój, w którym cała władza nad państwem skupiona jest w ręku jednej osoby, tytułującej się królem lub cesarzem. **Władca sprawuje legalnie zdobytą władzę, nie podlegając żadnym prawom.**

Władca skupia w swoim ręku władzę **ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską**. W celu utrzymania władzy stosuje często narzędzia siłowe do zastraszania społeczeństwa oraz eliminuje ewentualnych konkurentów. Typowym przykładem jest **Egipt i panowanie faraonów**.

Cechy monarchii despotycznej:

- dziedziczność władzy z ojca na syna;
- przekonanie, że władza pochodzi od bogów;
- przekonanie, że monarcha jest żywym bogiem lub synem bogów;
- władca najwyższym kapłanem;
- zhierarchizowane społeczeństwo: zamknięte grupy społeczne: np. kapłani, magowie, urzędnicy, chłopci, rolnicy;
- licząca się politycznie grupa kapłanów;
- dostęp do edukacji monopolizowany przez wyższe klasy (władca, kapłani, urzędnicy, magowie);
- typowe państwo teokratyczne (na czele kapłan lub osoba wyznaczona przez bogów);
- scentralizowany model rządzenia.

Cechy władzy monarchy despotycznego:

- władza nieograniczona;
- jest najwyższym sędzią i wodzem armii;
- sądzi się w jego imieniu

demokracja (gr. demokratia "rządy ludu", od wyrazów demos "lud" + krates "rządzący") – ustrój polityczny, w którym źródło władzy stanowi wola większości obywateli, przy respektowaniu praw mniejszości. Wzorem dzisiejszej demokracji jest demokracja starożytnych Aten (zobacz w ramce).

demokracja ateńska była formą ustroju polis ateńskiej, położonej w greckiej krainie Attyce. Zazwyczaj uważa się, że trwała od początków VI do połowy IV wieku p.n.e., z przerwami. W V wieku p.n.e. populacja Aten liczyła około 50 tys. ludzi. Było to jedno z większych miast, gdyż w tamtych czasach sporej wielkości miasta liczyły ok. 10 tys. Ateny były pierwszą i najważniejszą w czasach starożytnych demokracją.

Główne cechy demokracji ateńskiej

Podstawą demokracji ateńskiej były rządy większości. Na zgromadzeniach wszyscy obywatele płci męskiej brali udział w głosowaniu (demokracja bezpośrednia). Wybierani urzędnicy podejmowali decyzje - starożytni nie uważali takiego systemu za demokrację, lecz oligarchię.

Demokracja znaczyła (i dla niektórych wciąż znaczy) równość w podejmowaniu decyzji, nie wybór osób mających takie zadanie (demokracja pośrednia). Istniało kilka przepisów i ograniczeń dotyczących władzy zgromadzenia, z wartym odnotowania Graphe Paranomon (także ustalonym przez zgromadzenie), które nie pozwalało na przyjęcie prawa sprzecznego z innym.

Przeciwnicy demokracji nazywali ją ochlokracją (gr. ochlos), co odnosi się szczególnie do jej formy późniejszej, po Peryklesie.

Głosowanie odbywało się w miejscach publicznych przez podniesienie rąk, czasem przez fizyczny podział ("Wszyscy, którzy są za, idą na lewo"), a czasem na piśmie lub przez wrzucenie kamienia. Głosować mogli tylko dorośli mężczyźni. Kobiety, dzieci, niewolnicy oraz obcokrajowcy, których wielu zamieszkiwało w Atenach, nie mieli prawa głosu.

Obecnie powszechną formą ustroju demokratycznego jest demokracja parlamentarna. Gwarantem istnienia demokracji parlamentarnej jest konstytucja (wyjątkiem są Izrael oraz Wielka Brytania, nie posiadające konstytucji spisanej w jednym akcie).

Demokracja ma swój początek w Starożytnej Grecji. W znaczący wkład w jej rozwój ma także kultura Starożytnego Rzymu oraz kultura Zachodu (Europa, Ameryka Północna i Południowa). Demokracja została nazwana ostatnią formą rządów i rozpowszechniła się znacząco na całym globie.

Klasyczne wyznaczniki demokracji

W teorii demokracji liberalnej, wywodzącej się z prac Johna Locke'a i Johna Stuarta Milla zakłada się, że

faktyczny ustrój demokratyczny powinien charakteryzować się:

- możliwością wyboru władzy przez wolne i uczciwe wybory
- możliwością kandydowania do ciał tworzących władzę przez wszystkich obywateli
- rządami prawa i jawnością stanowienia prawa
 - przestrzeganiem humanistycznej idei praw człowieka takich jak:
 - wolność głoszenia swoich poglądów - nawet jeśli nie są one w danym momencie popularne
 - wolność zrzeszania się i tworzenia politycznych grup nacisku
 - wolność od dyskryminacji (rasowej, religijnej, seksualnej itp.)

feudalizm (z łaciny feudum - prawo do rzeczy cudzej), ustrój społeczno-polityczno-gospodarczy, ukształtowany w średniowieczu, w klasycznej postaci występujący w Europie Zachodniej, szczególnie we Francji w X-XIII w. Wykształcił się jako **system hierarchicznych, osobistych zależności jednostek pomiędzy sobą, który w uproszczeniu przedstawia się często jako drabinę feudalną**. Feudalizacja przybrała na sile w VII-IX w. w związku z umocnieniem pozycji możnowładców, którzy dzięki uzyskanym immunitetom (rodzaj przywileju gospodarczego lub sądowiczego) uwolnili się spod zwierzchności monarszej.

Wraz z zawarciem dobrowolnej umowy, tzw. komendacji pomiędzy możnowładcą (seniorem) a podopiecznym (wasalem, lennikiem), zobowiązywano feudała do zapewnienia wasalowi opieki i pomocy materialnej w formie beneficjum, wasali natomiast zobowiązywano do służenia seniorowi w sposób "nie uwłaczający godności

człowieka wolnego". Była to specyficzna transakcja własnościowa: często wolny oddawał swoją ziemię panu, by uzyskać od niego już tylko prawo jej użytkowania.

Możnowładcy stali się pośrednikami pomiędzy zależnymi od siebie lennikami a królem ("wasal mego wasala nie jest moim wasalem"), co powodowało osłabienie pozycji królewskiej i rozbitcie jedności państwowej. Ówczesne państwa stanowiły federacje drobniejszych organizmów, formalnie podległych królowi jako najwyższemu seniorowi (suwerenowi).

Typowa forma rządów w okresie feudalizmu to monarchia, kolejno wczesnofeudalna, stanowa i absolutna. Po okresie rozkwitu, w XIV-XV w., nastąpił rozkład feudalizmu, ale jego przeżytki utrzymały się w różnych krajach jeszcze przez wiele stuleci. We Francji, kolebce klasycznego feudalizmu, położyła im kres dopiero rewolucja 1789.

Spółceństwo we wczesnym okresie feudalnym dzieliło się na dwie klasy: uprzywilejowaną (właściciele gruntów) i pozbawioną praw (ludność poddańcza). Klasy te nie stanowiły zamkniętych stanów, więc przynależność do klasy uprzywilejowanej warunkowała nie pochodzenie, ale posiadanie ziemi (jej utrata równała się często przejściu do klasy pozbawionej praw).

Stopniowo spośród ludności poddańczej wyodrębniła się grupa mieszkańców miast, walcząca o wolność osobistą, prawa gospodarcze i polityczne, a większość ludności chłopskiej wyzwoliła się z poddaństwa osobistego. Obie klasy nabrały charakteru stanów, a o przynależności do nich zaczęło decydować urodzenie. Oba stany nie były jednolite wewnętrznie. Wśród szlachty obok arystokracji wyróżniano średnie i drobne rycerstwo, klasa nieuprzywilejowana rozpadła się na mieszczan i chłopów. Obok dwóch wymienionych stanów dziedzicznych stan

uprzywilejowany, lecz nie dziedziczny, stanowiło duchowieństwo. Ten układ społeczny pierwszym gwałtownym wstrząsem uległ dopiero w wyniku Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

monarchia feudalna - W ustroju jakim była monarchia feudalna na czele państwa stał władca zwany **suzerenem**. Stanowił on szczyt drabiny feudalnej. Podlegającymi mu **wasalami** byli możni, zarówno duchowni jak i świeccy. Oni z kolei byli **seniorami** dla rycerzy i niższych duchownych, którym podlegali **chłopi**. W ten sposób wyglądał układ stosunków społecznych w monarchiach feudalnych.

Władca feudalny był równocześnie posiadaczem ziemi, która musiała mu zapewnić dochody pozwalające na utrzymanie dworu i urzędników. Monarcha mógł oddawać ziemię w czasowe użytkowanie, było to tzw. **beneficjum**. Pan feudalny zwany seniorem najpierw odbierał od wasala **homagium czyli hołd**. Wasal klęcząc składał ręce w dłonie seniora, po czym ten podnosił go z klęczek. Następnie wasal składał przysięgę na wierność seniorowi i obiecywał należycie wywiązywać się z nałożonych na niego obowiązków. Ceremonię kończył **akt inwestytury**, którym senior oddawał ziemię w użytkowanie wasalowi. Hołd był aktem dotyczącym ściśle określonych osób, w związku z czym, ulegał on zerwaniu w wypadku śmierci którejś ze stron. Początkowo lenno było jedynie dożywotnie, z czasem stało się dziedziczne, ale można było je utracić dopuszczając się **felonii czyli zdrady**. Dziedziczenie lenna odbywało się **na zasadzie primogenitury**, a więc według starszeństwa synów, prawa do dziedziczenia nie posiadały córki ani bracia wasala. W ten sposób po władcy znajdowali się wasale królewscy otrzymujący lenno od króla, następnie kolejni, drobniejsi wasale. Lenno otrzymywali w użytkowanie także możni

duchowni, stąd powstanie wielkich latyfundiów kościelnych.

Wasal zobowiązywał się do wypełniania określonych obowiązków. Musiał więc służyć seniorowi pomocą, przez którą rozumiano głównie wsparcie w razie wyprawy wojennej oraz radą czyli udziałem w radzie seniora i sprawowanych przez niego sądach. Wasalowi zabronione było szkodenie w jakikolwiek sposób seniorowi.

Senior mógł mieć wielu wasali, wraz z którymi tworzył **grupę lenną**. Panowała jednak zasada, iż "wasal mego wasala nie jest moim wasalem".

Od VI wieku zaczęto stosować **immunitety sądownicze i ekonomiczne** oznaczające przekazanie możliwym uprawnieniom do sądenia wasali oraz ściągania danin w imieniu króla.

Bardzo trudne było w monarchii feudalnej **położenie chłopów**, którzy nie posiadali ziemi a byli jedynie jej użytkownikami. W rzeczywistości traktowani byli oni jak element włości należący do feudała i przekazywani wraz z ziemią w ręce nowego właściciela.

Poddaństwo nabywano albo przez urodzenie albo przez małżeństwo z osobą niewolną bądź na drodze umowy. Jedni z poddanych byli przypisani do ziemi i nie mogli opuszczać włości swego pana, inni mieli prawo swobodnego poruszania się, jednak wszędzie byli zobowiązani do pełnienia roli poddanych. Poddani musieli świadczyć na rzecz feudała **pogłówne** pobierane w naturze lub pieniądzu, a także znacznie bardziej obciążającą **daninę**. Początkowo jej wysokość dowolnie określał pan feudalny, z czasem zaczęto ją wyznaczać z góry dla całej włości, a następnie była dzielona pomiędzy poszczególnych poddanych. Chłopi zobowiązani byli także do odrabiania **pańszczyzny** czyli do darmowej pracy na

rzecz pana, której wymiar wyznaczał on w sposób dowolny. Na poddanych były też nałożone ograniczenia natury prawnej. W sytuacji, gdy poddany chciał zawrzeć związek małżeński z poddaną z innej włości musiał uzyskać zgodę panów - właścicieli obydwu włości a także zapłacić dość wysokie odszkodowanie. Poddany, który w świetle prawa mógł posiadać majątek w postaci ruchomości nie mógł dysponować nim na drodze testamentu, a jego rodzina traciła do niego prawo w wypadku jego śmierci. Cały majątek przechodził w takiej sytuacji na własność pana feudalnego. Było to tzw. prawo martwej ręki, a w wypadku zgody feudała na przekazanie majątku spadkobiercom musieli oni zapłacić odszkodowanie. Poddaństwo zrzucano albo przez wyzwolenie albo przez przedawnienie polegające na korzystaniu przez określony czas z uprawnień osoby wolnej oraz poprzez wstąpienie do stanu duchownego. Istniała też kategoria ludności zwana hospites czyli goście, którzy byli ludźmi wolnymi i przenosili się bez ograniczeń z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pracy.

monarchia stanowa – forma ustroju politycznego, charakterystyczna dla schyłkowego okresu średniowiecza, związana z wyodrębnieniem się zróżnicowanych grup społecznych (stanów). Władza monarchy, dotąd patrymonialnego, została ograniczona na rzecz stanów, szczególnie rycerstwa i duchowieństwa, niekiedy mieszczaństwa. Udział stanów w rządach był realizowany przez reprezentację w zgromadzeniach stanowych (późniejsze parlamenty) i różne formy samorządu.

W czasach nowożytnych monarchia stanowa straciła rację bytu. W większości państw europejskich monarchowie zwiększali stopniowo swoją władzę, co doprowadziło do powstania monarchii absolutnych, a tylko w nielicznych (Polska,

Anglia) parlamenty zdołały zachować swe uprawnienia, a nawet powiększyć je.

Monarchia stanowa w Polsce

W Polsce monarchia stanowa powstała w typowy dla krajów europejskich sposób tzn. na drodze współdziałania władców z przedstawicielami stanów w trakcie jednoczenia państwa polskiego. Zatem powstanie monarchii stanowej w Polsce wiąże się ze zjednoczeniem państwa i przewyciężeniem rozbicia dzielnicowego. Monarchia stanowa w Polsce trwała od 1320 roku (koronacja Władysława Łokietka 20 stycznia) do roku 1454 (przywilej cerekwicko-nieszawski).

Koncepcja Korony Królestwa Polskiego

Dotychczasowa zasada ustrojowa (patrymonialna - państwo prywatną własnością władcy - "ojca" poddanych) została zastąpiona przez nową wiodącą zasadę ustrojową, jaką była koncepcja Korony Królestwa Polskiego. Symbolem władzy państwowej stają się regalia (insygnia koronacyjne). Podstawa terytorialna koncepcji Korony Królestwa Polskiego obejmowała ziemie polskie zjednoczone przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego, a więc ziemie wchodzące w skład państwa, ale oprócz tego koncepcja korony Królestwa Polskiego obejmowała również ziemie historycznie polskie (tzn. takie ziemie, które kiedyś wchodziły w skład Królestwa Polskiego, a teraz nie było ich w zjednoczonym królestwie) oraz ziemie etnicznie polskie (tzn. ziemie, na których mieszkała ludność mówiąca po polsku). Chodziło tu głównie o Pomorze, Śląsk i Mazowsze.

W skład koncepcji korony Królestwa Polskiego wchodziły 3 zasady wewnętrzne:

1. Zasada niepodzielności państwa polskiego – rozwiązała ona kwestię rozbicia dzielnicowego

2. Zasada suwerenności – królowie polscy nie składają hołdów lennych
3. Zasada niepozbywalności terytorium państwowego – zasada ta miała 2 konsekwencje:

- Nie można było darować lub sprzedawać kawałka terytorium państwa polskiego
- Kolejni królowie Polski składali w momencie koronacji przysięgę, iż spróbują odzyskać utracone ziemie (etniczne i historyczne).

Zgromadzenia stanowe w Polsce

W okresie monarchii stanowej w Polsce, w odróżnieniu od pozostałych państw Europy, brak było jednolitego organu władzy ustawodawczej, który byłby przedstawicielem stanowym (we Francji stałym organem były Stany Generalne, a w Anglii – Parlament). Od I połowy XIV do połowy XV wieku można wyliczyć kilka organów, które spełniały rolę przedstawicielstwa społeczeństwa i z którymi władca musiał się liczyć:

Zjazdy

Wywodziły się z wieców feudalnych. Były one zwoływane przez monarchę w razie potrzeby. Nie miały więc cyklicznego sposobu zwoływania i nie miały też określonego składu. Te zjazdy były zwoływane albo dla całego państwa, albo dla poszczególnych prowincji. Przykładem takiego zjazdu jest zjazd w Sulejowie (1318). Zwołał go Władysław Łokietek, aby uzyskać poparcie w swoich staraniach o koronację.

Sejm walny

W monarchii stanowej sejm walny nie miał ściśle określonego składu, ale z reguły pojawiali się tam zaproszeni przez władcę urzędnicy, a także wyżsi dostojnicy kościelni oraz niekiedy przedstawiciele największych polskich miast. Sejmy walne były zwoływane nieregularnie w razie

potrzeby i nie miały ściśle określonych kompetencji, ale zajmowały się najważniejszymi sprawami państwa zarówno w dziedzinie polityki zagranicznej jak i najważniejszymi sprawami wewnętrznymi w tym np. spisywanie i porządkowanie prawa.

Sejmiki

Pojawiają się one najpóźniej, bo na przełomie XIV i XV wieku. Ich cechą charakterystyczną był fakt, że w ich skład wchodziła wyłącznie szlachta. Sejmiki rozwinęły się w Rzeczypospolitej Szlacheckiej.

Etapy monarchii stanowej w Polsce

Okres monarchii stanowej w Polsce można podzielić na 2 etapy.

I etap (1320-1370)

Pierwsze 50 lat monarchii stanowej to wyraźna przewaga władzy królewskiej nad przedstawicielstwem stanowym, bo na tronie zasiadali monarchowie, którzy ten tron dziedziczyli i byli to Piastowie (Władysław Łokietek i jego syn Kazimierz Wielki).

II etap (1370-1454)

Po roku 1370 nastąpiło osłabienie władzy królewskiej, gdyż na tronie pojawili się przedstawiciele nowych dynastii. Najpierw była to dynastia Andegawenów (Ludwik Węgierski i jego córka Jadwiga), potem byli przedstawiciele Jagiellonów (Władysław Jagiełło i jego dwaj synowie: Władysław Warneńczyk i Kazimierz IV Jagiellończyk). Królowie z nowych dynastii zabiegali o umocnienie swojej pozycji i dlatego szli na ustępstwa. Nadawali przywileje, przy czym nadawali ja nierównomiernie tzn. nadawali je najsilniejszemu stanowi – szlachcie. A więc już w okresie monarchii stanowej

obserwujemy wzrost znaczenia szlachty i stopniowe osłabienie duchowieństwa i mieszczaństwa poprzez przywileje.

Przywilej cerekwicko-nieszawski

Jest to przywilej szlachecki nadany przez Kazimierza Jagiellończyka na początku wojny trzynastoletniej w 1454 roku, celu uzyskania od szlachty wsparcia w wojnie. Zgodnie z tym przywilejem król nie mógł zwołać pospolitego ruszenia, nakładać nowe podatki, stanowić nowe prawo i decydować o wojnie i pokoju tylko za zgodą sejmików szlacheckich. Od tego momentu najważniejsze decyzje zależały od organów czysto szlacheckich i dlatego przywilej cerekwicko-nieszawski uważa się za koniec monarchii stanowej i początek Rzeczypospolitej Szlacheckiej w Polsce, bo już nie ze wszystkimi stanami król musiał się liczyć. Król musiał się liczyć od tej pory tylko ze szlachtą.

monarchia absolutna (absolutyzm) - forma rządów występująca przede wszystkim w monarchiach wczesnonowożytnych (XVI-XVII w.) oraz monarchiach starożytnych (przykładem starożytnej monarchii absolutnej może być ustrój Cesarstwa Rzymskiego).

Charakterystyka monarchii absolutnej

W systemie absolutystycznym monarcha **skupia w swoim ręku władzę sądowniczą, ustawodawczą i wykonawczą** (z oczywistych względów król wyznaczał swoich przedstawicieli do poszczególnych ośrodków władzy, osobiście zajmując się tylko sprawami najwyższej wagi oraz utrzymaniem stanu, w którym nie dochodzi do konfliktu interesów żadnych z podległych mu ośrodków władzy).

Kształtowanie się nowożytnego absolutyzmu związane jest z końcem feudalizmu i pojawieniem się silnych,

scentralizowanych państw narodowych, co doprowadziło do ograniczenia feudalnych przywilejów stanowych. Proces ten rozpoczął się w XIV w. wraz z upadkiem autorytetu papieża i cesarza, a nasilił w wieku XVI (zob. Machiavelli). W wieku XVII doprowadził do powstania **klasycznej formy absolutyzmu we Francji, szczególnie za panowania Ludwika XIV, któremu przypisuje się słowa "państwo to ja"**.

W XVIII w. absolutyzm zyskał własną ideologię, gdzie władca miał być pierwszym urzędnikiem nowoczesnego, scentralizowanego państwa - taką postać absolutyzmu nazywamy **absolutyzmem oświeconym**. Absolutyzm oświecony najbardziej wyraźne formy przybrał w **Królestwie Prus** za panowania Fryderyka Wielkiego i w **Austrii** pod rządami Józefa II. W absolutyzmie oświeconym panowały, zgodne z ideologią Oświecenia, tendencje do reformy całości życia społecznego i gospodarczego, realizowanego przez rozbudowany aparat biurokratyczny. W niektórych państwach (Polska, Anglia) absolutystyczny system rządów nigdy się nie ukształtował, a co więcej, budził stałe, poważne obawy społeczeństwa (szlachta polska zapobiegła wzmocnieniu władzy króla forsując np. ustawę *neminem captivabimus*, gwarantującą jej nietykalność osobistą). W innych (Szwecja, Niderlandy, także Anglia Stuartów) da się zauważyć walkę między zwolennikami władzy absolutnej a zwolennikami decentralizacji. W jeszcze innych (Rosja) absolutyzm nałożył się na dawniejsze formy despotyzmu (zob. **samodzierzawie**).

Współczesne monarchie absolutne

Współczesną monarchią absolutną jest Watykan. Jest to monarchia teokratyczna (w roli władcy występuje kapłan), absolutystyczna, o charakterze patrymonialnym (władca traktuje państwo jako swoją własność). Wybory (elekcja)

władcy odbywają się w ramach konklawe (łac. *cum clave* – pod kluczem). Elektorami papieskimi są kardynałowie, ci którzy nie ukończyli w dniu wakansu papieskiego 80 roku życia. Jest ich ok. 120 (w ostatnim konklawe wzięło udział 117). Papieżem teoretycznie może zostać każdy ochrzczony mężczyzna.

W 1996 roku Jan Paweł II zniósł procedurę wyboru papieża przez aklamację lub kompromis (przez wykrzyczenie nazwiska kandydata lub wybór wąskiego grona wybierającego). Wprowadził także tzw. "świętą większość", czyli 2/3 głosów, obowiązująca przez ok. 30 głosowań. Potem możliwa większość bezwzględna (Benedykt XVI w 2007 przywrócił poprzedni stan). W ciągu dnia w czasie trwania konklawe możliwe 4 głosowania.

Papież jest:

- biskupem Rzymu,
- symbolicznym prymasem Włoch,
- suwerenem państwa-miasta watykańskiego,
- głową Kościoła katolickiego.

Monarchią absolutną jest także Arabia Saudyjska. Nie ma tam konstytucji pisanej, ustrój państwa opiera się na prawie Koranu - szariatcie i kilku aktach prawnych – m.in. Dekrecie o utworzenia królestwa Arabii Saudyjskiej z 1932 roku. Król powołuje rząd, na czele którego stoi. Jest dowódcą sił zbrojnych. Rząd przygotowuje projekty ustaw i na bieżąco administruje państwem. Przy królu funkcjonuje rada konsultacyjna – organ doradczy, który składa się głównie z męskich członków rodu królewskiego.

Monarchia konstytucyjna - forma władzy w państwie, gdzie jej zakres, zarówno dotyczący monarchy (władcy) jak i organów przedstawicielskich ludu (np. wybranych posłów), określana jest w konstytucji. Władca pełni tu zazwyczaj

funkcję reprezentacyjną, niż faktycznie sprawuje rządy.

Niekiedy jest ona określana mianem przejścia między monarchią absolutną, a republiką.

Nie należy mylić monarchii konstytucyjnej z monarchią parlamentarną, która jest jedną z form monarchii konstytucyjnej.

Monarchia parlamentarna - forma ustroju politycznego, w którym głową państwa jest monarcha, którego kompetencje są ograniczone do funkcji reprezentacyjnych, a realną władzę sprawuje parlament i rząd, na którego czele stoi premier. Obowiązuje zasada *rex regnat, sed non gubernat* — "król panuje, ale nie rządzi".

Jest formą rządów, w której uprawnienia monarchy i parlamentu są ściśle określone przepisami prawa. Monarchia parlamentarna jest odmianą monarchii konstytucyjnej.

Ustrój ten zaczął się po raz pierwszy kształtować w Anglii, poczynając od przyjęcia Magna Carta w 1215 r. przez okres wojen domowych w XVII wieku aż po objęcie władzy przez dynastię Stuartów. Chcąc uchronić się przed próbami przywrócenia absolutyzmu, parlament uchwalił akt prawny, na mocy którego nikogo nie można było aresztować bez nakazu sądowego i przedstawienia mu zarzutów. W wydanej w 1689 r. Deklaracji praw narodu angielskiego ostatecznie określono zakres władzy monarchy i parlamentu. Odtąd o armii i finansach państwa samodzielnie decydował parlament. Ustrój ten stopniowo dalej ograniczał władzę królewską aż do stanu współczesnego.

Monarchia elekcyjna - ustrój polityczny charakteryzujący się wyborem monarchy (wodza, władcy, króla, cesarza) przez społeczeństwo lub jego uprawnioną część.

Historyczne monarchie elekcyjne

- Królestwo Wizygotów we wczesnośredniowiecznej Hiszpanii
- I Rzeczpospolita
- Rzeczpospolita Obojga Narodów
- Państwo Kościelne

Istniejące monarchie elekcyjne

- Malezja
- Kambodża
- Watykan

Autorytaryzm – system rządów bezpartyjnych, opartych na autorytecie charyzmatycznego przywódcy, a często także na armii. Szczególnie rozpowszechniony w Europie w pierwszej połowie XX wieku, powstawał najczęściej wskutek nieefektywnego funkcjonowania systemów demokratycznych.

W przeciwieństwie do systemów totalitarnych, autokratyzm nie opiera się na uniwersalnej ideologii, ani na masowym terrorze, a ogranicza się do represjonowania tych, którzy otwarcie go krytykują i dążą do jego obalenia.

Autorytarny system rządów często zachowuje pewne cechy i instytucje demokracji jak na przykład wybory, które jednak - podobnie jak w totalitaryzmie - nie mają większego znaczenia prawnego i politycznego. Z drugiej strony brak tu charakterystycznej dla totalitaryzmu ścisłej kontroli państwa nad wszystkimi aspektami życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego obywateli.

Wielu ludzi błędnie utożsamia autorytaryzm z totalitaryzmem (choć ten drugi system zawsze nosi cechy pierwszego). Jako swego rodzaju forma pośrednia między demokracją a totalitaryzmem, jest krytykowany za łatwość, z jaką może przerodzić się w ten ostatni.

Geneza słowa autorytaryzm nie pochodzi od auto- (samemu-, osobiście-, samodzielnie-), ale od słowa autorytet.

Charakterystyka autorytaryzmu:

Władza autorytarna koncentruje się w ręku przywódcy i jego najbliższego otoczenia. To oni podejmują decyzje, nierzadko z lekceważeniem podstaw prawnych lub ich pomijaniem. Dla pozorów demokracji (demokracja fasadowa) decyzje zatwierdzane są przez bezwolny parlament. Przywódca posiada szereg osobistych prerogatyw (uprawnień), które dają mu realny wpływ na politykę państwa. Uwidacznia się to w rządzeniu wykonywanym za pomocą rozkazów, nakazów, sankcji karnych. Podstawą władzy jest rozbudowany aparat przymusu w postaci armii, policji i służb bezpieczeństwa. Podtrzymują one władzę, co wiąże się z częstym stosowaniem lub grożeniem przymusem państwowym. W przeciwieństwie do totalitaryzmu ta dowolność posługiwania się przymusem ogranicza się do jawnych przeciwników systemu.

Przykłady państw autorytarnych

Przykładami reżimów autorytarnych były rządy Kemala Paszy (Atatürk) w Turcji, **Józefa Piłsudskiego i jego następców w Polsce w latach 1926-39**, Antonio Salazara w Portugalii, Juana Perona w Argentynie, **gen. Francisco Franco w Hiszpanii**, gen. Augusto Pinocheta w Chile, "rządy pułkowników" w Grecji i Saparmyrata Nyýazowa w Turkmenistanie w latach 1991-2006. Obecnie oprócz

Federacji Rosyjskiej zalicza się również do rządów autorytarnych szereg dyktatur w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej jak i wszystkie tradycyjne przeddemokratyczne ustroje.

Totalitaryzm (dawniej też: totalizm) – charakterystyczny dla XX-wiecznych reżimów dyktatorskich system rządu dążący do całkowitej władzy nad społeczeństwem za pomocą monopolu informacyjnego i propagandy, ideologii państwowej, terroru tajnych służb, akcji monopolowych i masowej monopartii.

Totalitaryzm charakteryzuje państwa, w których ambicje modernizacyjne i mocarstwowe idą w parze z brakiem tradycji demokratycznej lub - jak w przypadku Niemiec - rozczarowania demokracją, jej kryzysem lub niedostatkiem. Przykładami państw totalitarnych były narodowo-socjalistyczna III Rzesza, stalinowski Związek Radziecki, Włochy Mussoliniego lub Chiny Mao Zedonga. Totalitarny system rządów istnieje do chwili obecnej w Korei Północnej.

Charakterystyka

W systemach totalitarnych życie ludzi podporządkowane jest wszechobecnej kontroli ze strony władzy. Wyznacza ona standardy i normy zachowania, określa status socjalny obywateli, ustala kierunki, obszary i granice aktywności publicznej oraz kształtuje wzorce życia osobistego. Stosowane są: terror i ludobójstwo, np. w obozach koncentracyjnych w hitlerowskich Niemczech lub łagrach w stalinowskim ZSRR. Obywatele są silnie uzależnieni od władzy. W skrajnych przypadkach władza wpływa nawet na przyrost naturalny jak np. w Chinach czy komunistycznej Rumunii. Władza wpływa na świadomość społeczną, posługując się propagandą i indoktrynacją. Są one zgodne z ideologią panującą w danym państwie np.

komunizmem. Tej ideologii są podporządkowywane programy szkolne i proces nauczania na wszystkich etapach, w tym nawet na poziomie przedszkolnym we współczesnej Korei Północnej. Obowiązuje państwowa cenzura w uzależnionych od władzy środkach masowego przekazu, a także we wszystkich dziedzinach kultury np. filmie, teatrze czy literaturze. Życie polityczne obywateli i formy ich uczestnictwa w życiu publicznym zostają określone przez władzę. Zakazany jest polityczny pluralizm. Obywatele są instrumentem władzy, potrzebnym do potwierdzenia jej planów i działań. Zakazana jest działalność wszelkiej opozycji. Prawa i wolności obywateli są łamane i zawieszane. Wybory nie odbywają się, a jeśli są organizowane, to ich wynik jest z góry przesądzony, ponieważ dominująca siła polityczna decyduje o kandydatach i przyjmuje wygodne dla siebie rozwiązania. W razie potrzeby wyniki głosowania są fałszowane co miało miejsce podczas referendum ludowego w 1946 r. w Polsce. W państwie totalitarnym władza zmierza do całkowitej kontroli gospodarki np. wprowadzenie w faszystowskich Niemczech systemu korporacyjnego czy uspołecznienie środków produkcji i planowanie gospodarcze w państwach komunistycznych. W ten sposób w państwach socjalistycznych rozwinęła się klasa robotnicza w wielkich państwowych zakładach oraz chłopstwo związane z uspołecznionymi przedsiębiorstwami (kołchozy, sowchozy) w ZSRR. Władzę sprawuje jedna partia masowa np. NSDAP kierowana przez jedną osobę otaczaną kultem (np. Hitler, Stalin).

Cechy państwa totalitarnego

Charakterystycznymi cechami państw totalitarnych są autokratyzm (w szczególności zasada wodzostwa i kult jednostki), kontrolowanie przez aparat władzy wszystkich dziedzin życia i ingerencja w przekonania, poglądy,

zachowania obywateli, a także rozbudowana propaganda (m. in. fałszująca obraz rzeczywistości) i pełna kontrola nad siłami zbrojnymi, policją i wymiarem sprawiedliwości - wykorzystywanymi jako elementy systemu terroru i represji przeciwko społeczeństwu.

republika, rzeczpospolita, forma ustroju państwa, w którym najwyższą władzę sprawuje wybierany na określoną kadencję, w wyborach pośrednich lub bezpośrednich, prezydent lub organ kolegialny. Republika występowała już w starożytności (demokracja ateńska, republika rzymska) i w średniowieczu (miejska republika włoska).

Pierwszą nowożytną republiką zostały Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (1787), następną - Francja (1792), a w XIX w. kraje Ameryki Łacińskiej. Republika rozpowszechniła się dopiero w XX w. w Europie, Azji i Afryce po I wojnie światowej.